

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

КОСТЮК ЄВГЕН СЕРГІЙОВИЧ

УДК 94(477) „1920 – 1930”: 327.39

**ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ У СОЦІАЛІСТИЧНІЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ІНДУСТРІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ (20–30-ТІ РР. ХХ СТ.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії та археології слов'ян Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор
Журба Михайло Анатолійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри історії та археології
слов'ян

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, доцент
Шарпатий Віктор Григорович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри історії та етнополітики;

кандидат історичних наук, доцент
Доценко Віктор Олегович,
Національний університет Державної
податкової служби України,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права.

Захист відбудеться “_16_” квітня_____ 2010 р. о _14.00_ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “_12_” березня_____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сучасної України спостерігається активне розгортання громадської ініціативи, що набирає форми численних громадських організацій. Завданням держави є вироблення механізму регулювання самоорганізації громадян на основі демократичних принципів. Діяльність громадських об'єднань охоплює практично всі аспекти життя українського народу, зокрема і його соціально-економічного укладу. В умовах очевидної неможливості держави власними силами вирішити низку економічних і соціальних проблем залучення громадських організацій до участі у реалізації соціально-економічних програм є не лише можливим, але й необхідним. Таким чином, вкрай актуальним є вироблення методичної бази механізму участі громадських об'єднань у вирішенні соціально-економічних проблем. Для цього варто враховувати історичний досвід, насамперед, порівняно близької до нас радянської доби, в якій особливу цікавість викликає міжвоєнний період – час активного функціонування численних громадських об'єднань, багато з яких мали виробничий характер. Попри те, що ці громадські організації функціонували в умовах жорсткого пресингу з боку тоталітарного режиму, їх діяльність дала багато переконливих прикладів розвитку креативного потенціалу суспільства та залучення його до вирішення ключових соціально-економічних проблем.

Наукова актуальність теми зумовлена нагальною потребою подолання стереотипів радянської історіографії, неупередженого та об'єктивного вивчення громадського виміру соціалістичної модернізації України. Окреслена проблема дотепер не отримала належного висвітлення у вітчизняній історіографії, не була об'єктом окремого наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Дисертація є практичною реалізацією частини наукового напрямку „Дослідження проблем гуманітарних наук”, що проводиться професорсько-викладацьким складом Інституту історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова 30 березня 2007 року, протокол № 9.

Мета роботи полягає у висвітленні практики використання більшовицькою владою громадських об'єднань у здійсненні соціалістичної модернізації індустріальної сфери України упродовж 20–30-х рр. XX ст.

Виходячи з мети, дисертантом поставлені наступні **завдання дослідження**:

- із сучасних методологічних позицій проаналізувати вітчизняну та зарубіжну історіографію діяльності виробничих громадських об'єднань підрадянської України 20–30-х рр. XX ст. та з'ясувати стан джерельної бази дослідження;
- дослідити особливості створення та функціонування системи виробничих громадських об'єднань УСРР–УРСР, доктринальні засади її

створення, визначити характерні риси організаційної структури цих громадських організацій та умов членства у них;

- висвітлити участь профспілок і науково-технічних товариств у здійсненні модернізації промислового потенціалу України упродовж міжвоєнної доби;

- визначити роль виробничих громадських об'єднань у розгортанні на промислових підприємствах позаекономічних форм стимулювання трудової активності робітників та інженерно-технічної інтелігенції;

- розкрити соціальні аспекти діяльності професійних спілок виробничого типу та технічних товариств у контексті соціальної політики компартійної влади;

- проаналізувати механізм участі виробничих громадських об'єднань у реалізації системи технічної освіти без відриву від виробництва;

- узагальнити результати дослідження участі виробничих громадських об'єднань у здійсненні соціалістичної модернізації індустріальної сфери України та розробити рекомендації щодо використання цього історичного досвіду у ході реалізації економічних, соціальних і культурно-освітніх програм в умовах сучасного українського суспільства.

Об'єктом дисертаційного дослідження є громадські об'єднання технічного спрямування, які функціонували на території УСРР–УРСР упродовж міжвоєнної доби.

Предметом дисертаційного дослідження є зміст, форми, напрями, специфіка та наслідки участі виробничих громадських об'єднань у соціалістичній модернізації промисловості України 20-х–30-х рр. ХХ ст. у контексті загальнодержавних і регіональних соціально-економічних процесів.

Хронологічні рамки дисертації узгоджуються із загальноприйнятою у вітчизняній історіографії періодизацією та зумовлені предметом наукового пошуку, охоплюючи період від остаточного утвердження на українських теренах більшовицького режиму та початку повномасштабної реалізації соціалістичного експерименту у 1921 р. до кінця 1930-х рр., коли форсована індустріалізація була в основному завершена, а більшість громадських об'єднань – ліквідовані.

Територіально-географічні межі дослідження: територія УСРР (з 1937 р. – УРСР) з урахуванням тогочасного адміністративно-територіального поділу (окрім Молдавської АСРР). У дисертації акцентовано увагу на індустріальних регіонах Сходу та Півдня України, де діяльність виробничих громадських об'єднань була найбільш активною та привертала особливу увагу правлячого режиму.

Методологічна база дослідження: дисертаційне дослідження побудоване на засадах наукової об'єктивності й історизму. У процесі роботи над дисертацією були використані загальнонаукові та спеціальні історичні методи. Загальнонаукові методи дали змогу дисертанту підібрати та обробити фактичний матеріал, пов'язаний зі створенням і функціонуванням виробничих громадських об'єднань підрадянської України. Використання спеціальних

історичних методів дало змогу здійснити у процесі дослідження історичне узагальнення та синтезування матеріалу щодо участі громадських об'єднань у соціалістичній модернізації індустріальної сфери УСРР–УРСР. З-поміж спеціальних історичних методів дисертантом були використані наступні: метод синхронного аналізу, періодизації, порівняльно-історичний, історико-оглядовий, проблемно-хронологічний, аналітико-психологічний. Метод синхронного аналізу дозволив простежити функціонування виробничих громадських об'єднань у різних регіонах України, виявити специфіку їхньої діяльності у різних галузях промисловості. Завдяки використанню методу періодизації досліджено систему виробничих громадських об'єднань у часовій послідовності, виявлено якісні зміни у ході досліджуваних процесів. За допомогою порівняльно-історичного методу було здійснено зіставлення ключових форм діяльності окремих громадських об'єднань з метою виявлення їх особливостей і загальних ознак. Використання аналітико-психологічного методу дало змогу зрозуміти базові засади та специфіку використання різного роду форм позаекономічного стимулювання праці силами виробничих громадських об'єднань, зрозуміти зміст агітаційно-пропагандистської діяльності, яка проводилася цими організаціями та специфіку зворотної реакції з боку робітництва та виробничої інтелігенції. Використання вказаних вище методів допомогло дисертанту викласти події у чіткій послідовності та логічній завершеності.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що: вперше здійснено комплексне дослідження громадського виміру соціалістичної модернізації промисловості підрадянської України; вперше проведено цілісний аналіз історіографії створення та функціонування виробничих громадських об'єднань і відповідної джерельної бази, введено в науковий обіг нові пласти архівних джерел і документальних видань; складено типологізацію виробничих громадських об'єднань, подано характеристику системи їх діяльності у контексті побудови тоталітарного державного механізму; виходячи з сучасних методологічних засад, переосмислено участь громадських організацій у розгортанні форсованої індустріалізації в УСРР–УРСР, критично переглянуто стереотипи щодо виробничої діяльності профспілок і технічних товариств; відтворено механізм реалізації позаекономічних форм стимулювання праці за допомогою виробничих профспілок і технічних товариств; визначено специфіку участі виробничих громадських об'єднань у реалізації соціальних програм більшовицького режиму; сформульовано концептуальні засади розгортання системи технічної освіти, здійснюваної без відриву від виробництва, визначено її форми, розкрито роль громадських об'єднань у її реалізації; на основі узагальнення результатів дослідження розроблено практичні рекомендації щодо використання громадської ініціативи для розвитку індустрії сучасної України.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання її матеріалів для написання наукових праць із визначеної та суміжної тематики, підготовки монографій і навчальних посібників, розробки нормативних і

спеціальних курсів із історії України, соціально-економічної історії, історії освіти та науки. Сформульовані в дисертації положення можуть бути використані при розробці програм роботи технічних і науково-технічних товариств сучасної України, в реалізації діяльності останніх, також для вироблення відповідними державними органами засад політики у сфері громадської самоорганізації населення, для визначення базових засад промислової модернізації сучасної Української держави, вирішення соціальних і культурно-освітніх питань, досягнення соціальної стабілізації.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Результати, одержані у ході дисертаційного дослідження, були оприлюднені на 12 наукових конференціях: Міжнародній науково-теоретичній конференції „Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья” (Вітебськ, 2007); п'ятій і шостій міжнародних науково-практичних конференціях молодих учених „Шевченківська весна” (Київ, 2007, 2008); Всеукраїнській науковій конференції „Другі Всеукраїнські Драгоманівські читання молодих істориків: актуальні проблеми вітчизняної та світової історії” (Київ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених „День науки історичного факультету” (Київ, 2008); десятій і одинадцятій всеукраїнських науково-практичних конференціях „Молодь, освіта, культура і національна свідомість в умовах європейської інтеграції” (Київ, 2007, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції „Україна в етнокультурному вимірі (XVIII–XXI ст.)” (Київ, 2008); Всеукраїнській конференції „Громадський рух та становлення громадянського суспільства в Україні” (Сімферополь, 2008); третій міжнародній науковій конференції „Національна інтелігенція в історії та культурі України. До 90-ї річниці соборності України” (Вінниця, 2008); Міжнародній науковій конференції „Просвіта в національно-культурному житті українського народу”, (Тернопіль, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Українська культура та ментальність: самобутність в умовах глобалізації” (Сімферополь – Ялта, 2009).

Публікації: Основні положення дисертації викладені у 13 статтях, надрукованих у фахових наукових виданнях, що входять до переліку ВАК України. Всі публікації є одноосібними.

Структура роботи зумовлена змістом проблеми, предметом і методами дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок, із них 184 сторінки основного тексту. Список використаних джерел і літератури включає 584 позиції і поданий на 52 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** здійснено загальну постановку проблеми, обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету та завдання дослідження, його об'єкт і предмет, окреслено зв'язок із науковими

програмами, планами та темами, визначено хронологічні рамки та територіальні межі дослідження, його методологічну базу, наукову новизну та практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію та публікацію результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі **“Історіографія та джерельна база дослідження”** висвітлюється рівень наукової розробленості проблеми та характеризуються джерела, на основі яких здійснювалося дисертаційне дослідження.

Історіографія розвитку виробничих громадських об'єднань України пройшла чотири етапи. Хронологічні рамки першого етапу охоплюють 1920 – 1930-ті рр. Другий етап датовано серединою 1930-х – серединою 1950-х рр. Третій етап знаходиться у межах середини 1950-х – кінця 1980-х рр. Четвертий етап розпочався наприкінці 1980-х рр. Сучасна українська історіографія індустріального виміру громадської ініціативи упродовж міжвоєнної доби відноситься до цього етапу розвитку історичної науки. Ця періодизація зумовлена етапами суспільно-політичного розвитку України, зважаючи на те, що українська історична наука впродовж ХХ ст. значною мірою була залежною від владної політики, що особливо давалося взнаки у період існування України у складі СРСР.

Характеризуючи публікації, присвячені функціонуванню виробничих громадських об'єднань, які вийшли друком упродовж міжвоєнної доби, варто відзначити, що їх авторами зазвичай були не професійні історики, а функціонери самих організацій. Публікації цього періоду насамперед включають видання агітаційно-пропагандистського характеру, спрямовані на популяризацію діяльності громадських об'єднань¹ і аналітичні матеріали, присвячені проблемам їх функціонування².

Публікаціям 20–30-х рр. ХХ ст. притаманний схематизм, високий ступінь ідеологізації висвітлюваних проблем, пріоритетність подання тих фактів, які дозволяли представити діяльність виробничих громадських об'єднань у вигідному для них світлі.

У 60–80-х рр. ХХ ст. в Україні вийшли друком узагальнюючі праці з історії профспілкового руху³. В окремих монографіях висвітлювалася

¹ Чувьрин М. Профсоюзы Украины на социалистической стройке / М. Чувьрин – М. : Издательство ВЦСПС, 1931. – 95 с. ; Алуф А. Профсоюзы и положение рабочего класса в СССР. 1921–1925 гг. / А. Алуф – М. : Профиздат, 1925. – 95 с. ; його ж – Что такое ВЦСПС? – М. : Профиздат, 1926. – 64 с.; Вітязь І. Техніка масам / І. Вітязь – Харків : Український робітник, 1930. – 84 с. ; Волошин О. Я. Товариство „Техніка масам” на виробництві. (Організація й робота) / О. Я. Волошин – Харків : Український робітник, 1930. – 84 с.

² Андреев А. Профспілки й господарче будівництво / А. Андреев – Харків : Видавництво ЦК спілки залізничників «Гудок», 1927. – 42 с. ; Ніколайчик М. Шляхи робітничої допомоги виробництву. (Робітниче винахідництво) / М. Ніколайчик – Харків : Український робітник, 1930. – 64 с.; Раттур В. Винахідництво на Україні / В. Раттур – Харків : Український робітник, 1930. – 44 с.

³ Слуцкий А. Б. Профсоюзы Украины после победы Великого Октября / А. Б. Слуцкий, В. П. Сидоренко – М. : Профиздат, 1961. – 264 с. ; Бондарева Т. А. Массовые общественные организации рабочего класса и их роль в управлении производством / Т. А. Бондарева //

діяльність науково-технічних товариств⁴. Г.М. Алексеев досліджував окремі проблеми діяльності громадських організацій винахідників⁵. Функціонування технічних товариств розглядалося і у дисертації М.С. Кармазіної, однак участь цих громадських організацій у промисловій модернізації висвітлювалася дослідницею лише побіжно⁶. Питання діяльності інженерно-технічних секцій знайшли висвітлення у працях Г.В. Касьянова⁷. Були захищені дисертації, в яких досліджувалися окремі аспекти профспілкового руху міжвоєнної доби⁸.

У процесі „перебудови” у СРСР і особливо після здобуття Україною незалежності розпочався якісно новий етап у вивченні історії профспілкових організацій, що позначився передусім звільненням досліджень від ідеологічних стереотипів, що були характерними для радянської доби. У науковців з’явилася можливість неупередженого аналізу діяльності радянських профспілок. У дослідженнях, що з’являлися після 1991 р., відбувалася переоцінка завдань та діяльності профспілкових організацій, їх місця у радянському суспільстві, наслідків їх функціонування.

Упродовж 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. виходить ряд праць, присвячених історії профспілкового руху, з-поміж яких варто відзначити наукові студії А.Ф. Сурового й О.А. Сурового, М.М. Олійника, О.М. Мовчан, О.О. Сушка,⁹.

Рабочий класс в управлении государством (1926–1937 гг.). – М. : Мысль, 1968. – С.185–238 ; Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР. – К. : Издательство политической литературы Украины, 1983. – 663 с. ; Валов А. М. Советские профсоюзы в годы индустриализации 1926–1937 гг. / А. М. Валов, И. А. Гараевская – М. : Профиздат, 1987. – 256 с.

⁴ Филиппов Н. Г. Научно-технические общества СССР (1917–1941 гг.) / Н. Г. Филиппов – М. : Мысль, 1977. – 83 с. ; Развитие научно-технической пропаганды в Украинской ССР. – К. : УНИИ НТИТЭИ, 1969. – 92 с.

⁵ Алексеев Г. М. Движение изобретателей и рационализаторов в СССР : 1917–1982 / Г. М. Алексеев – М. : Мысль, 1983. – 238 с.

⁶ Кармазина М. С. Деятельность добровольных обществ УССР в период социалистической реконструкции народного хозяйства. 1926–1936 гг. : автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Мария Степановна Кармазина – Днепропетровск, 1989. – 17 с.

⁷ Касьянов Г. В. Про діяльність науково-технічних секцій профспілок України (1935–1937 рр.) / Г. В. Касьянов // Український історичний журнал. – 1985. – № 10. – С.75–80; його ж – Діяльність інженерно-технічних секцій профспілок України по підвищенню трудової та суспільно-політичної активності інтелігенції (1926–1935 рр.) / Г. В. Касьянов // Український історичний журнал. – 1987. – № 9. – С.7–83.

⁸ Горлач Н. И. Профсоюзы Украины в борьбе за осуществление ленинского плана построения социализма (1925–1937 гг.) : автореф. дисс. ... докт. ист. наук : 07.00.02 / Николай Иванович Горлач. – Минск, 1967. – 80 с. ; Гонтарь А. В. Участие профсоюзов в организации управления производством : автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Александр Васильевич Гонтарь – Одесса, 1974. – 27 с.

⁹ Суровий А. Ф. Турбота профспілкових організацій Поділля про добробут робітників і службовців (1920-і роки) / А. Ф. Суровий, О. А. Суровий // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – 1997. – Т. 1 (3). – С.266–273 ; Олійник М. М. Діяльність приватних виробництв України та створення і удосконалення системи соціального захисту працюючих на них в 1921–1929 рр. / М. М. Олійник – Харків : [Б.в.], 1998. – 128 с. ; Мовчан О. М. Українські профспілки і

Окремі проблеми функціонування громадських об'єднань інженерно-технічного та науково-технічного спрямування висвітлювалися у працях Ю.І. Неженцева¹⁰. У монографіях М.А. Журби висвітлюється діяльність технічних товариств у середовищі національних меншин українського села упродовж 20–30-х рр. ХХ ст.¹¹ Помітне місце в історіографії громадських об'єднань України належить працям С.М. Свистовича. Дослідник окреслив окремі аспекти діяльності громадських об'єднань у сфері поліпшення системи техніки безпеки та охорони праці на виробництві, розвитку раціоналізаторського руху. Утім, ці проблеми розглядалися вченим побіжно¹². Окремі аспекти громадського виміру соціалістичного експерименту знайшли відображення у працях В.Г. Шарпатого, М.Ю. Виговського та В.О. Доценка¹³, у дисертаційних дослідженнях Т.А. Ніколаюк, Ю.С. Степанчука, О.М. Трубенка та О.О. Лаврута.

З-поміж наукових студій сучасних російських істориків варто відзначити праці Є.Г. Гімпельсона, в яких аналізується феномен партійно-державної бюрократії в СРСР, формування та діяльності компартійної номенклатури, що дає змогу зрозуміти характер взаємодії між державним апаратом і громадськими організаціями, дослідження С.Б. Ульянової, в яких аналізується соціально-економічна ситуація в СРСР, та Л.В. Борисової, яка розглядає проблему участі профспілок у вирішенні трудових конфліктів¹⁴.

радянська держава в 20-ті роки / О. М. Мовчан – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 278 с. ; її ж – Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.) – К. : Інститут історії України НАН України, 2004. – 420 с. ; Сушко О. О. Профспілковий рух на приватних підприємствах України за роки НЕПу / О. О. Сушко – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. – 60 с.

¹⁰ Неженцев Ю.И. Научно-техническая интеллигенция на Украине в 1920–1930-е годы / Ю.И. Неженцев – К.: Наукова думка, 1992. – 56 с.

¹¹ Журба М. А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20–30 рр. ХХ ст.) / М. А. Журба – К. : Науковий світ, 2002. – 499 с. ; його ж – Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20–30-рр. ХХ ст.) – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 151 с.

¹² Свистович С. М. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20–30 рр. ХХ ст.) / С. М. Свистович – К. : Варта, 2007. – 568 с.

¹³ Шарпатий В. Г. Соціальне забезпечення в УРСР (20–30-ті роки ХХ ст.) / В. Г. Шарпатий – К. : Ніка-Центр, 2006. – 268 с. ; Виговський М. Ю. Номенклатура системи освіти в УСРР 1920 х–1930-х років : соціальне походження, персональний склад та функції / М. Ю. Виговський. – К. : Генеза, 2005. – 312 с. ; Доценка В. О. Загальносоюзні кампанії щодо українського єврейства та участь у них Товариства по землеоблаштуванню єврейських трудящих УСРР / В. О. Доценка // Українознавство. – 2005. – № 3. – С.99–103.

¹⁴ Гімпельсон Е. Г. Формирование советской политической системы 1917–1923 гг. / Е. Г. Гімпельсон – М. : Наука, 1995. – 232 с. ; його ж – Советские управленцы. 1917–1920 гг. – М. : РАН, Институт российской истории, 1998. – 259 с. ; Ульянова С. Б. Противоречия «режима экономии» в промышленности в 1920-х годах / С. Б. Ульянова // Вопросы истории. – 2003. – № 3. – С.144–158 ; Борисова Л. В. «Советский тред-юнионизм»: профсоюзы и забастовочная борьба в годы нэпа / Л. В. Борисова // Отечественная история. – 2007. – № 6. – С.88–98.

Варто відзначити, що проблему громадського виміру форсованої індустріалізації упродовж міжвоєнної доби зачіпають у своїх працях також історики, які належать до української діаспори. До їх числа варто насамперед віднести Д. Солов'я та Ю. Бойка¹⁵.

До числа західних дослідників, які у своїх працях торкалися проблеми соціалістичній модернізації індустріальної сфери належать М. Джилас, Е. Карр і Р. Майєр. М. Джилас аналізував сутність командно-адміністративної економіки в СРСР, становище робітників у радянській державі, визначав реальний рівень продуктивності праці у промисловості. Е. Карр приділив увагу дослідженню владної політики щодо здійснення форсованої індустріалізації, перебігу останньої на початковому етапі. Р. Майєр досліджував базові засади позаекономічного стимулювання праці у 30-х рр. у контексті соціально-економічного та суспільно-політичного курсу компартійної влади¹⁶.

Джерельну базу дисертаційної роботи складають архівні документи та матеріали, тогочасні періодичні видання, тематичні збірники документів і статистичні довідники. Основний масив документів і матеріалів, які стосуються створення та функціонування виробничих громадських організацій УСРР–УРСР, міститься у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), а також регіональних архівів: Державного архіву Київської області (ДАКО) та Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО). Всього було опрацьовано 276 одиниць зберігання із 12 фондів 4 центральних і місцевих архівів України.

Архівні документи з питань діяльності виробничих громадських об'єднань здебільшого зосереджені у спеціалізованих архівних фондах: вони включають, насамперед, директивні матеріали, звіти про діяльність громадських організацій на республіканському та регіональному рівнях, стенограми з'їздів і конференцій, листування, статистичні відомості. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України містить фонди, які зберігають інформацію про участь профспілок у розгортанні форсованої індустріалізації (ф. 2605 – Всеукраїнська Рада професійних спілок), про громадський вимір модернізації автотранспорту та шляхової інфраструктури (ф. 587 – Центральна рада Укравтодору), розвитку винахідницького та раціоналізаторського руху (ф. 2344 – Центральне правління Української асоціації робітників-винахідників – Всеукраїнського товариства робітників-винахідників), про участь громадськості у налагодженні системи виробничо-технічної освіти (ф. 3311 – Центральне правління товариства

¹⁵ Соловей Д. Ф. Голгота України / Д. Ф. Соловей – Репринт. вид. – Ч.1. – Дрогобич: Відродження, 1993. – 288 с.; Бойко Ю. Вибране / Ю. Бойко – Т.1. – Мюнхен: [Б.в.], 1971. – 312 с.

¹⁶ Джилас М. Лицо тоталитаризма / М. Джилас; [пер. с сербо-хорватского] – М.: Новости, 1992. – 541 с.; Карр Э. Русская революция от Ленина до Сталина. 1917–1929 / Э. Карр; [Пер. с англ. Л. А. Черняховской] – М.: Интер-Версо, 1990. – 208 с.; Майєр Р. О чудесах и чудовищах. Стахановское движение и сталинизм / Р. Майєр // Отечественная история. – 1993. – № 3. – С.56–65.

„Техніка масам”, ф. 1231 – Центральне правління Всеукраїнського науково-технічного товариства безрейкового транспорту) та ін.

Вагомим складником джерельної бази є періодичні видання. Архівна періодика, пов’язана з діяльністю виробничих громадських об’єднань, є доволі різноплановою, зважаючи на те, що переважна більшість цих організацій мала свої друковані органи – журнали та газети: „Вестник профдвижения Украины”, „За винахідництво”, „Авто та шляхи”, „Техніка масам” та ін. Важливу групу джерел становлять опубліковані документи, які відображають діяльність органів компартійної влади у контексті їхніх взаємин із громадськими організаціями. Упродовж міжвоєнної доби більшість виробничих громадських об’єднань видавали власні матеріали. Найчисельнішу групу з-поміж них становлять документальні видання професійних спілок, які висвітлюють участь останніх у виконанні компартійних директив щодо розгортання форсованої індустріалізації. Окрему групу джерел складають статистичні матеріали: спеціальні статистичні збірники та щорічники¹⁷.

Отже, проблема участі громадських об’єднань у здійсненні соціалістичної модернізації індустріальної сфери УСРР – УРСР дотепер не була предметом цілісного наукового дослідження. Розлога джерельна база дає нам змогу зробити системне дослідження діяльності виробничих громадських об’єднань упродовж міжвоєнної доби.

У другому розділі **„Система виробничих громадських об’єднань у підрадянській Україні”** висвітлюються суспільно-політичні засади діяльності виробничих громадських об’єднань, історія створення та функціонування, особливості організаційної структури та умови членства у них.

Специфіка створення системи виробничих громадських об’єднань УСРР–УРСР була зумовлена інтересами правлячого режиму. Визначивши громадські організації в якості помічників владних органів, компартійне керівництво жорстко регламентувало умови їх створення та діяльності.

Після остаточного утвердження своєї влади в Україні більшовики докорінно трансформували систему професійних спілок. Відтепер ними керували компартійні функціонери, а діяльність профспілкових органів була спрямована у потрібне правлячому режиму русло, вони перетворилися на допоміжні інституції фабрично-заводських адміністрацій і органів управління промисловістю. Науково-технічні товариства здебільшого виникали внаслідок реальної громадської ініціативи. До їх числа належать Укравтодор, який

¹⁷Резолюції III Всеукраїнського з’їзду профспілок. – Харків : Український робітник, 1927. – 140 с. ; Вторая пятилетка и задачи профсоюзов. – М. : Профиздат, 1932. – 80 с. ; Девятый Всесоюзный съезд профессиональных союзов СССР. Стенографический отчет. – М. : Профиздат, 1933 – 732 с. ; Збірка матеріалів і програм для навчання гуртків Укравтодору. – Харків : Український робітник, 1929. – 128 с. ; За опанування техніки. Єдиний план технічного походу МРПС, ММБІТ, міськради, „Техмас”. – К. : [Б.в.], 1931. – 104 с. ; Состав новых миллионов членов профсоюзов. – М. : Профиздат, 1933. – 112 с.

опікувався розвитком автотранспорту та шляхової інфраструктури; Українська асоціація робітників-винахідників, Всеукраїнське товариство робітників-винахідників та різного роду раціоналізаторські товариства, які концентрували свої зусилля на запровадженні у виробництво технологічних інновацій; товариства „Техніка масам” і „За опанування техніки”, що приділяли найбільшу увагу поширенню виробничо-технічної освіти у робітничому середовищі; інженерно-технічні секції та науково-технічні товариства, які мобілізували зусилля виробничої та наукової інтелігенції для забезпечення форсованої індустріалізації. Утім, одразу ж після свого створення, ці громадські організації потрапляли під прискіпливу увагу компартійної влади, яка фактично перетворювала їх на допоміжні складові своїх господарських органів, відповідно до спеціалізації виробничих громадських об'єднань. Дозволялося існування тих громадських організацій, які обслуговували потреби розгортання форсованої індустріалізації: саме тому переважна більшість технічних товариств функціонує наприкінці 20-х – упродовж першої половини 30-х рр. – у період найбільш інтенсивного нарощування темпів промислової модернізації. Упродовж другої половини 30-х рр. практично всі вони зникають, оскільки у цей час тоталітарна держава, спираючись на розгалужений бюрократичний апарат, вже мала змогу вирішувати господарські питання без участі громадських організацій.

Компартійна влада допускала існування лише тих громадських об'єднань, які мали централізовану організаційну структуру. Остання передбачала зосередження максимуму повноважень у керівних виконавчих органах і формалізацію діяльності представницьких органів – з'їздів, делегатських зборів тощо. Це робилося з метою недопущення впливу особового складу громадських об'єднань на визначення орієнтирів їхньої діяльності. Натомість, апаратні функціонери цих організацій легко піддавалися впливу з боку владних органів. У таких умовах можливість реальної громадської ініціативи було мінімізовано, громадські об'єднання були повністю підпорядковані правлячому режиму.

Умови членства у виробничих громадських об'єднаннях були спрямовані на недопущення до їхніх лав „класово ворожих елементів”. Саме тому компартійні функціонери активно закликали керівництво громадських організацій залучати до своїх лав робітничу молодь, яка легко піддавалася ідеологічній обробці.

Отже, у процесі свого становлення виробничі громадські об'єднання потрапили під жорсткий контроль компартійної влади. Їхня організаційна структура та умови членства зумовлювалися інтересами правлячої верхівки.

У третьому розділі **„Громадські об'єднання у промисловій модернізації Української РСР”** висвітлюється участь виробничих громадських об'єднань у розвитку індустрії України шляхом нарощування виробничих потужностей промислових підприємств і активізації трудової активності їх працівників.

Перший підрозділ **„Роль громадських організацій у відбудові та зміцненні промислового потенціалу України”** визначає механізм

використання громадських об'єднань компартійною владою для розвитку радянської індустрії, інтенсифікації виробництва. Громадські організації були інструментом підпорядкування компартійній системі робітників, інженерно-технічних працівників і науковців, за кошти та силами населення вирішували господарські проблеми радянської держави.

Провідну роль з-поміж громадських об'єднань у цьому процесі відігравали професійні спілки виробничого профілю. Їхня діяльність охоплювала практично всі аспекти модернізації промислового потенціалу України. Профспілки у своїй виробничій діяльності тісно співпрацювали з господарськими органами, посилюючи відповідну роботу останніх. Особливо активізується участь професійних спілок у вирішенні питань виробничого характеру наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст., що пов'язано з переходом до форсованої індустріалізації. Важливу роль у цей час відіграє діяльність професійних спілок щодо сприяння роботі виробничих нарад, організаційно-технічного забезпечення раціоналізаторського та винахідницького руху, наукової організації праці, розробки та реалізації планів розвитку виробництва, підвищення рівня техніки безпеки та трудової дисципліни на промислових підприємствах.

Технічні та науково-технічні товариства здебільшого брали участь у вирішенні питань виробничого характеру, виконуючи певні спеціалізовані функції відповідно до мети своєї діяльності. Так, товариства „Техніка масам” і „За опанування техніки” у своїх лабораторіях здійснювали апробацію винаходів і раціоналізаторських пропозицій. Товариство Укравтодор спрямовувало свої зусилля на питання поширення у народному господарстві країни механізованих транспортних засобів та поліпшення стану шляхової інфраструктури. Українська асоціація робітників-винахідників і Всеукраїнське товариство робітників-винахідників акцентували увагу на залученні громадськості до розробки технічних і технологічних інновацій, їх впровадженні у виробництво. Подібні завдання та методи роботи мали і спеціалізовані раціоналізаторські товариства. Інженерно-технічні секції та науково-технічні товариства спрямовували зусилля виробничої та наукової інтелігенції на обслуговування потреб форсованої індустріалізації.

Другий підрозділ **„Позаекономічне стимулювання трудової активності робітників і виробничо-технічної інтелігенції”** висвітлює участь виробничих громадських об'єднань у поширенні на промислових підприємствах різноманітних форм морального стимулювання праці, якими компартійне керівництво підміняло реальні – економічні стимули трудової активності. Провідну роль в організації позаекономічного стимулювання праці влада відводила профспілкам. Керівництво останніх декларувало необхідність поширення так званого виробничого змагання – робітничого руху за інтенсифікацію праці. Для цього створюються „ударні бригади”, діяльність яких перебувала під щільним контролем профспілкового керівництва. Не маючи під собою матеріальних стимулів, цей рух не приніс реального ефекту, а тому впродовж другої половини 30-х рр. завдяки виробничим профспілкам

відбувається розгортання стаханівського руху, який містив елементи матеріального стимулювання. Утім, незабаром компартійна влада звела до мінімуму частку економічних стимулів, що зумовило згасання робітничого ентузіазму. Відтепер стаханівський рух був здебільшого формальним, виражаючись у заходах агітаційно-пропагандистського характеру.

Під контролем профспілок долучаються до розгортання на виробництві згаданих форм позаекономічного стимулювання праці і технічні товариства. Товариство „Техніка масам” докладає зусиль до підвищення рівня кваліфікації ударників. Укравтодор проводить кампанії, спрямовані на поширення виробничого змагання у сфері шляхового будівництва, на підприємствах автомобілебудівної та тракторобудівної промисловості. Винахідницькі та раціоналізаторські товариства спрямовують активність своїх членів у русло дострокового виконання п'ятирічних планів розвитку народного господарства. Інженерно-технічні секції здійснюють керівництво робітничими ударницькими колективами, беруть участь у розробці показників виробничого змагання. Науково-технічні товариства спрямовують свої зусилля на розробку методичної бази заходів із позаекономічного стимулювання праці. Утім, не підкріплені матеріальними стимулами, ці заходи виявилися неефективними.

Таким чином, з ініціативи компартійного керівництва виробничі громадські об'єднання брали участь у модернізації виробництва, нарощуванні його потужностей, реалізовували у середовищі робітництва та виробничої інтелігенції систему позаекономічного стимулювання праці.

У четвертому розділі **„Громадські організації у здійсненні соціально-освітніх трансформацій індустріальної сфери”** проаналізовано соціальний вимір функціонування виробничих громадських об'єднань і розкрито механізм їх участі в реалізації програм виробничо-технічної освіти.

Перший підрозділ **„Соціальні аспекти діяльності виробничих громадських об'єднань”** висвітлює специфіку використання більшовицьким режимом громадських організацій для реалізації його соціальної політики, що насамперед стосувалося профспілок, які розгортали діяльність у сфері охорони праці, подолання безробіття та вирішення трудових конфліктів у робітничому середовищі. Якщо останні два завдання профспілки вирішували доволі успішно, оскільки правлячий режим прагнув унеможливити виникнення соціальної напруги, то рівень охорони праці упродовж міжвоєнної доби традиційно був на низькому рівні, оскільки компартійна влада, а відтак і профспілкові функціонери у гонитві за кількісними показниками розвитку виробництва нехтували умовами праці робітників. Це ж саме стосується і системи медичного обслуговування робітників, санітарно-гігієнічної ситуації на виробництві, системи соціального страхування, подолання соціальних хвороб, забезпеченням робітників житлом, функціонування закладів громадського харчування та робітничих кооперативів. Тоталітарний режим створював умови лише для виживання робітників, але не дбав про повноцінне задоволення їх потреб. А профспілки, будучи слухняними виконавцями волі компартійної

номенклатури, не виступали на захист робітників, реалізуючи свої заходи у соціальній сфері лише у рамках соціальної політики правлячого режиму.

Упродовж 20-х рр. Українська асоціація робітників-винахідників докладала зусиль до налагодження системи соціального захисту винахідників і раціоналізаторів, вживаючи заходів щодо надання їм премій, патентів, захищаючи винахідників від утисків з боку фабрично-заводських адміністрацій. Утім, наприкінці 20-х рр. тоталітарний режим фактично заборонив цій громадській організації проводити діяльність у соціальній сфері, примусово спрямувавши її активність у русло обслуговування потреб форсованої індустріалізації. Інженерно-технічні секції у першій половині 20-х рр. захищали виробничу інтелігенцію від переслідувань з боку робітників і адміністрацій промислових підприємств, вживали заходів щодо забезпечення інженерно-технічних працівників житлом, їх преміювання. Утім, репресії тоталітарної влади проти виробничої інтелігенції наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. звели нанівець соціальний аспект роботи ІТС, оскільки фактично паралізували роботу останніх.

У другому підрозділі **„Участь громадських об'єднань у розгортанні виробничо-технічної освіти на промислових підприємствах”** показано, що впродовж міжвоєнної доби компартійний режим, не бажаючи витратити зусилля і кошти на створення та підтримку системи технічного навчання робітників, доручає це громадським об'єднанням, які мали реалізовувати освітні програми під загальним керівництвом профспілкових функціонерів. Останні ініціюють створення на промислових підприємствах та у робітничих клубах курсів і гуртків виробничо-технічної освіти загального та спеціалізованого типу, здійснюють перевірку рівня кваліфікації робітників шляхом проведення громадських і державних технічних іспитів, складання „технічного мінімуму”. Така діяльність профспілок була викликана нагальною потребою у підвищенні рівня кваліфікації робітників у зв'язку з появою на виробництві складного устаткування. Утім, кампанійний характер освітніх заходів і їх ідеологізація значно знижували якість навчання, зумовлювали його формалізацію. До того ж, зазвичай робітники не мали достатніх матеріальних стимулів до підвищення рівня своєї кваліфікації, що знижувало їх мотивацію до участі у заходах із виробничо-технічної освіти.

Такі ж проблеми виникали у ході реалізації освітніх програм технічних і науково-технічних товариств. Найбільш продуктивною була просвітницька діяльність товариств „Техніка масам” і „За опанування техніки”, яка здійснювалася через мережу спеціальних закладів – „будинків техніки” та „технічних станцій”, при яких організовувалися освітні гуртки та курси. Утім, поряд із необхідними знаннями робітникам часто подавалася суто пропагандистська інформація, спрямована на висвітлення „успіхів соціалістичної індустріалізації”. Укравтодор зосереджував зусилля на підготовці кадрів механізаторів у сфері автомобільного та тракторного господарства, підвищенні кваліфікації працівників шляхового будівництва. УАРВИН і ВУТОРВИН акцентували увагу на підвищенні рівня

обізнаності з технікою винахідників і раціоналізаторів, налагоджуючи видання популярної літератури технічного характеру з акцентом на питаннях винахідництва, поширюючи відповідну пресу, відкриваючи технічні бібліотеки. На заваді повноцінному розгортанню цих програм ставали недостатнє фінансування та повсякчасний контроль з боку профспілкового керівництва, яке постійно підмінювало реальний навчальний процес масштабними, але неефективними пропагандистськими кампаніями. Інженерно-технічні секції, під тиском профспілкових функціонерів, змушені були декларувати свою участь у виробничо-технічному навчанні робітників. Виконуючи свої обов'язки у примусовому порядку, члени ІТС значною мірою лише створювали видимість роботи. Науково-технічні товариства, постачаючи викладацькі кадри для курсів і гуртків виробничо-технічної освіти, так само робили це, здебільшого, примусово, що знижувало ефективність навчального процесу.

Отже, компартійний режим активно використовував виробничі громадські об'єднання у реалізації соціальних і культурницьких програм, залучаючи таким чином до виконання останніх значні людські та матеріальні ресурси. Відповідна діяльність громадських організацій перебувала під жорстким контролем компартійної влади і була зумовлена його прагненням форсованого здійснення промислової модернізації. За цих умов реальні потреби робітництва та виробничої інтелігенції у соціальному захисті та підвищенні культурно-освітнього рівня були другорядними, їх задоволення було мінімальним.

У **висновках** сформульовано основні результати дослідження, які виносяться на захист.

- Історіографія діяльності виробничих громадських об'єднань упродовж міжвоєнної доби є фрагментарною. Незважаючи на те, що як радянські, так і сучасні українські історики неодноразово зверталися до проблеми функціонування професійних спілок, цілісному дослідженню не піддавалися саме виробничі профспілки. Діяльність технічних і науково-технічних товариств у сфері розгортання соціалістичної індустріалізації залишалася дотепер майже невисвітленою. Також до цього часу не було введено в науковий обіг значний масив архівних і опублікованих джерел, які проливають світло на проблему участі громадських об'єднань у соціалістичній модернізації української промисловості. Джерельна база, яка складається з архівних матеріалів, періодики і документальних видань, є достовірною і достатньою для створення комплексного дослідження діяльності громадських організацій технічного спрямування.

- Створення та функціонування системи виробничих громадських об'єднань перебувало у рамках політики компартійної влади щодо чітко контрольованої організації громадськості для здійснення промислової модернізації країни. Виробничі профспілки на початку 20-х рр. ХХ ст. були підпорядковані державі. В умовах розгортання форсованої індустріалізації створюється низка технічних і науково-технічних товариств, що пов'язано з прагненням компартійної влади використати їх для забезпечення потреб

промислової модернізації. Прагненням контролю більшовицького режиму над громадськими об'єднаннями обумовлюється організаційна структура останніх, що передбачала чітку владну вертикаль, жорстку регламентацію діяльності низових організацій, їх повну підпорядкованість центральним органам. Умови членства у виробничих громадських об'єднаннях, детально регламентовані владними органами, передбачали формування соціально однорідного середовища, яке можна було легко піддавати ідеологічній обробці.

- Діяльність профспілок на промислових підприємствах включала участь у роботі виробничих нарад, складанні планових показників розвитку промисловості на рівні галузі, підприємства та цеху, у визначенні норм виробітку, координації винахідницького та раціоналізаторського руху, налагодженні системи наукової організації праці. Технічні та науково-технічні товариства мали більш чітку спеціалізацію. Зазвичай, кожне з них вирішувало певне коло завдань, пов'язаних із розвитком виробництва. Участь технічних товариств у вирішенні питань економічного характеру дозволяла державі широко використовувати безоплатну працю особового складу цих громадських об'єднань та залучати їхні матеріальні ресурси.

- Громадські об'єднання, з ініціативи компартійної влади, змушені були долучитися до розгортання системи позаекономічного стимулювання праці, яку держава висувала на противагу природним економічним стимулам. У цій сфері були задіяні всі виробничі громадські об'єднання, водночас, профспілки виконували координаційні та регулятивні функції. Боячись репресій, або ж, розраховуючи на певні привілеї, керівники громадських організацій залучали значну частину особового складу останніх до виробничого змагання, ударницького та стахановського руху. Звісно, „трудовий ентузіазм” такої масовості, не підкріплений матеріальним стимулюванням, був неприродним, він досягався насамперед завдяки масовим „припискам”, суто формальному залученню робітників і виробничої інтелігенції до заходів у сфері позаекономічного стимулювання праці, що зумовлювало невисоку ефективність останніх.

- Реалізуючи свою соціальну політику, компартійна влада також спиралася на виробничі громадські об'єднання. Ключову роль з-поміж останніх відігравали професійні спілки, які у 20-х рр. XX ст. зосередили зусилля на вирішенні такої серйозної соціальної проблеми, як масове безробіття. Діяльність профспілок охоплювала також: сфери охорони праці, поліпшення санітарно-гігієнічної ситуації на виробництві та медичного обслуговування робітників, подолання соціальних хвороб. Утім, оскільки компартійна влада мало дбала про умови праці та побуту працівників промислових підприємств, профспілки також не могли ефективно вирішити більшість проблем у соціальній сфері. Інженерно-технічні секції намагалися опікуватися соціальним захистом виробничої інтелігенції, втім, в умовах жорсткого тиску тоталітарного режиму на неї, неодноразово ставали знаряддям утисків фахівців. Технічні та науково-технічні товариства, за винятком Української асоціації робітників-винахідників, майже не вирішували питання соціального характеру.

- Громадські об'єднання відігравали важливу роль у реалізації системи виробничо-технічної освіти, яка розгорталася у безпосередній прив'язці до діяльності промислових підприємств. Освітні програми, які реалізовувалися через систему гуртків і курсів, були спрямовані на підвищення кваліфікації робітників, їх перекваліфікацію, виявлення рівня їх компетентності тощо. Робітники зазвичай охоче долучалися до освітніх програм, які дозволяли їм отримати новий розряд, що зумовлювало й підвищення оплати праці. А ті заходи, в яких переважав пропагандистський компонент, були приречені на ігнорування з боку робітничого загалу, або ж, у випадку примусу, на суто формальну участь у них. Кампанійний характер та ідеологізація освітніх заходів суттєво знижували їхню ефективність.

- Участь громадських об'єднань у здійсненні соціалістичної модернізації індустріальної сфери України у 20-х–30-х рр. XX ст. була підпорядкована завданням форсованої індустріалізації. Ці громадські об'єднання перебували під жорстким контролем компартійної влади та реалізовували політику останньої.

Виходячи з отриманих результатів, дисертант сформулював ряд **практичних рекомендацій**, спрямованих на використання досвіду діяльності виробничих громадських об'єднань в сучасних умовах, насамперед у напрямі розробки та реалізації програми співпраці громадських об'єднань із державними інституціями у сфері розвитку економіки країни; вироблення механізму державної підтримки громадських організацій виробничого спрямування; налагодження співпраці між вітчизняними та закордонними громадськими об'єднаннями для вирішення глобальних проблем сучасності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

1. *Костюк Є.С.* Діяльність індустріальних профспілок і їх інженерно-технічних секцій із поширення технічної освіти на території радянської України: 20–30-ті рр. XX ст. / Є.С. Костюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К. : АПСВУ, 2007. – № 3 (40). – С. 122–129.
2. *Костюк Є.С.* Діяльність технічних і науково-технічних товариств підрадянської України у сфері технічної освіти (20–30-ті роки XX ст.) / Є.С. Костюк // Українознавство. – К. : Науково-дослідний інститут українознавства, 2007. – № 2. – С.173–177.
3. *Костюк Є.С.* Участь профспілок в організації страйкового руху та вирішенні трудових конфліктів на приватних підприємствах УСРР (20-і рр. XX ст.) / Є.С. Костюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. – Вінниця, 2008. – Випуск XIII. – С.97–101.
4. *Костюк Є.С.* Участь інженерно-технічних секцій у розвитку індустрії радянської України: 20–30-ті рр. XX ст. / Є.С. Костюк // Наукові записки

- Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. Вінниця, 2008. – Випуск XIV. – С.209–214.
5. *Костюк Є. С.* Діяльність профспілок радянської України зі сприяння розвитку винахідництва у 20–30-х рр. XX ст. / Є. С. Костюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К. : АПСВУ, 2008.– № 1. – С.107–113.
 6. *Костюк Є. С.* Виробнича діяльність українських профспілок 20–30-х рр. XX ст. у радянській історіографії післявоєнної доби / Є. С. Костюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К. : АПСВУ, 2008.– № 4. – С.39–46.
 7. *Костюк Є. С.* Діяльність Української асоціації робітників-винахідників (УАРВИН) на підприємствах радянської України у 20-х рр. XX ст. / Є. С. Костюк // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – Серія 6 : історія. Випуск 5. – С.138–143.
 8. *Костюк Є. С.* Участь добровільного товариства Укравтодор у розвитку шляхової інфраструктури (кінець 20-х – перша половина 30-х років XX століття) / Є. С. Костюк // Українознавство. – К. : Науково-дослідний інститут українознавства, 2008. – № 4. – С.165–168.
 9. *Костюк Є. С.* Участь товариства Укравтодор у розвитку промисловості упродовж другої половини 20-х – першої половини 30-х рр. XX ст. / Є. С. Костюк // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь : Крымский научный центр Национальной академии наук Украины. – № 152. – 2009. – С.83–87.
 10. *Костюк Є. С.* Виробничі громадські об'єднання радянської України 20-х – 30-х рр. XX ст. : особливості організаційної структури та умов членства / Є. С. Костюк // Гілея : Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич – К., 2009. – Випуск 21. – С.59–66.
 11. *Костюк Є. С.* Джерела з історії виробничих громадських об'єднань радянської України 20-х–30-х рр. XX ст. / Є.С. Костюк // Гілея : Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич – К., 2009. – Випуск 23. – С.169–176.
 12. *Костюк Є. С.* Діяльність раціоналізаторських товариств радянської України упродовж кінця 20-х – 30-х рр. XX ст. / Є. С. Костюк // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2009. – № 2–3 (86–87). – С.90–97.
 13. *Костюк Є. С.* Участь профспілок у розгортанні позаекономічного стимулювання праці на промислових підприємствах: міжвоєнна доба / Є. С. Костюк // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич – К., 2009. – Випуск 25. – С.119–127.

АНОТАЦІЇ

Костюк Є. С. Громадські об'єднання у соціалістичній модернізації індустріальної сфери України (20–30-ті рр. XX ст.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертація присвячена участі громадських об'єднань у здійсненні промислової модернізації в УСРР–УРСР упродовж міжвоєнної доби. На основі літератури, архівних і опублікованих джерел було визначено суспільно-політичні засади функціонування системи виробничих громадських об'єднань, висвітлено історію створення та діяльності виробничих профспілок, технічних і науково-технічних товариств, особливості їх організаційної структури й умови членства. Дисертантом було проаналізовано механізм участі громадських об'єднань у здійсненні модернізації промислових підприємств, у налагодженні системи позаекономічного стимулювання праці. У дисертації досліджено соціальні аспекти діяльності виробничих громадських об'єднань, їх участь у розгортанні системи технічної освіти, яка здійснювалася без відриву від виробництва.

Ключові слова: громадські об'єднання, профспілки, технічні товариства, промисловість, позаекономічне стимулювання праці, соціальна політика, виробничо-технічна освіта.

Костюк Е. С. Общественные организации в социалистической модернизации индустриальной сферы Украины (20–30-е гг. XX ст.). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В диссертации освещаются проблемы участия общественных организаций в развитии промышленного потенциала советской Украины. Проанализировав литературу, диссертант пришел к выводу об отсутствии комплексных исследований по данной проблематике. Анализ источников свидетельствует об достаточной базе для написания диссертационной работы.

Автором были определены социально-политические основы функционирования производственных общественных организаций. Согласно доктрине компартийного руководства, общественные организации выступали в качестве связующего звена между государственной системой и населением. Процесс создания и деятельность производственных профсоюзов, технических и научно-технических обществ были жестко регламентированы большевистским режимом. Эти организации имели четко централизованную организационную структуру, в которой реальные полномочия находились в руках немногочисленных функционеров, тесно связанных с партийными и государственными органами. Последние также регламентировали условия членства в общественных организациях.

Деятельность производственных профсоюзов, охватывая большинство аспектов развития промышленности, осуществлялась преимущественно через систему производственных совещаний. На них представители профсоюзных органов рассматривали вопросы рационализации производства,

промышленного планирования, удешевления себестоимости производства и повышения продуктивности труда. Деятельность технических и научно-технических обществ была специализированной, охватывала отдельные отрасли индустрии.

Для повышения эффективности работы промышленных предприятий производственные общественные организации широко использовали систему внеэкономического стимулирования труда: производственное соревнование, ударные бригады, стахановское движение, хозрасчетные бригады. Не подкрепленные материальными стимулами, названные мероприятия во многом носили формальный характер и не были эффективными.

Диссертантом было установлено, что важным направлением работы производственных профсоюзов была реализация социальных программ, инициированных правящим режимом. В их числе прежде всего находились борьба с безработицей, участие в разрешении трудовых конфликтов, охрана труда, борьба с социальными болезнями. Диссертантом было доказано, что деятельность производственных профсоюзов и их инженерно-технических секций в социальной сфере была продолжением соответствующей политики государственных органов. Из технических обществ лишь Украинская ассоциация рабочих-изобретателей активно проводила работу в социальной сфере.

В ходе исследования было установлено, что для подготовки квалифицированных рабочих кадров в условиях форсированной индустриализации силами производственных общественных организаций была налажена система технического образования. Последняя преимущественно реализовывалась посредством обучения рабочих на производственно-технических курсах и в соответствующих кружках. Автором был раскрыт механизм функционирования этих форм производственно-технического образования, выявлена их эффективность. Диссертант установил, что каждое техническое и научно-техническое общество участвовало в создании и развитии системы технического образования, исходя из своих программных заданий, в то время как производственные профсоюзы осуществляли общее руководство этим процессом.

Ключевые слова: общественные организации, профсоюзы, технические общества, промышленность, внеэкономическое стимулирование труда, социальная политика, производственно-техническое образование.

Kostiuck E. S. Public associations at socialist modernization of Ukrainian industrial sphere (1920 – 1930th). – Manuscript.

The thesis obtaining Candidate's degree on historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National M. P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2010.

The thesis is devoted to the participation of public associations in industrial modernization on the territory of USSR in the period between the two world wars. On the basis of the literature, archive and published sources the social and political basis of industrial public associations system functioning was defined. The history of

founding and activity industrial trade-unions, technical and scientific-technical associations, peculiarity's his organizational structure, and conditions of membership was researched. The author of the thesis analyzed the mechanism of public associations participation in industrial modernization of enterprises, at regulated system of moral labour stimulations. In the thesis the social aspects of industrial public associations activity and their participation in the expansion of technical education system being implemented on the part-time basis were researched.

Key words: public associations, trade-unions, technical associations, industry, moral labour stimulate, social police, industrial training.